

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 41 Volume: 8 Issue: 41

Aralık 2015

December 2015

www.sosyalarastirmalar.com ISSN: 1307-9581

**ÂŞIK EDEBİYATINDA İDEAL İNSAN TASAVVURU OLARAK “YİĞİT TİPİ”
“STOUTHEARTED TYPE” AS THE DESCRIPTION OF IDEAL PERSON IN MINSTREL LITERATURE**

Cafer ÖZDEMİR*

Öz

Geleneksel bir yapı arz eden Âşık edebiyatı; Türk toplum yaşantısı, hayat anlayışı, eğlence ve eğitime biçiminin tezahürü olarak uzun yıllar sürdürmüştür. Geleneğin icrası olan âşıklar, yaşadıkları toplumun sesi ve onların hayata bakış açılarının müşahhas örneği olmuşlardır. Elleri sazlarıyla diyar diyar gezen âşıklar mesleğin icra ortamını yaşadıkları bölgenin dışına taşımışlardır. Böylece geniş bir alanda farklı bölgelerdeki insanlarla iletişim kurmuşlar, onların duygu ve düşüncelerini öğrenme fırsatı elde etmişlerdir. Bunun neticesinde genel anlamda Türk toplumunun değer yargılarını ve olaylar karşısındaki tavırlarını yansıtabilecek bir malzeme elde etmişlerdir. Âşıklar bu malzemeleri kendi sanat süzgeçlerinden geçirerek edebî kişilikleri ile bütünleştirmiş ve yaşadıkları toplumun ortak değer yargıları olarak şiirleştirmişlerdir.

Toplum tasavvurunda ve değer yargılarında yer alan “ideal insan” gerçeği, âşıkların şiirlerinde sınırları çizilen bir olgu olarak karşımıza çıkar. Aslında tüm kültürlerin kendilerine özgü böyle tipleri vardır ve toplumlar eğitim sistemlerini, sözlü veya yazılı normlarını, sosyal yaşamlarını ideal insanın ortaya çıkması üzerine inşa ederler. Çünkü bu tip, kültürün yaşatılması ve toplumun gelecekte var olmasının güvencesi olarak görülür. Âşıklar da Türk toplumunun yetiştirmek istediği ideal insanı “yiğit tipi” kavramıyla dile getirmişlerdir. Türkçe’de yiğit kelimesi 11. yüzyıldan itibaren “genç” kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Gençler, bir toplumun geleceğinin belirlenmesinde önemli bir noktada görüldüğü için Âşık edebiyatındaki yiğit tipi ve bu tipin özellikleri geleceğin inşasında daha da önem kazanmaktadır.

Yaşadığı toplumun aynası olan âşık, bazen “muhannet ve namert” gibi olumsuz insan tiplerini de dile getirerek, aslında ideal insanın yapmaması gerekenleri ifade etmişlerdir. Böylece toplum nazarında insanların nasıl davranmaları gerektiği konusunda kalıplar ortaya koymuşlar, bunu da yiğit tipi ekseninde şiirlerine yansıtmışlardır. Çalışmamızda 17, 18 ve 19. yüzyılda yaşayan âşıkların şiirlerinden hareketle yiğit tipinin özelliklerini tespit ettik. Böylece Türk toplumunda ideal insanın vasıflarının çerçevesini çizmeye çalıştık. Sonuçta kültürel devamlılık açısından yiğit tipinin günümüz ideal insan tipine büyük oranda benzediğini söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Âşık Edebiyatı, Değerler, İdeal İnsan, Yiğit.

Abstract

The minstrel literature, which is based on a traditional structure, has continued to exist for long years as a representation of Turkish social life, point of view, types of entertainment and education. Minstrels, the performers of the above-mentioned tradition, have become the voice of the societies which they live in, and they have concretely illustrated their points of view in life. They have traveled numerous places together with their traditional musical instrument (baglama), and they have gone beyond the borders of the places where they live to perform their professions. By this way, they have established communication with the people living in different regions, and they have had the chance to know about their feelings and thoughts. Consequently, they have gathered important information which may reflect the value judgments and the behaviors of Turkish society. The minstrels have processed these materials with their own artistic skills; they have integrated them with their literary personalities, and they have poetized them as common value judgments of their societies.

The reality of “ideal person” mentioned in the description of society and value judgments is depicted as a concept the borders of which are predetermined in the poems of minstrels. In fact, all cultures possess similar distinctive characters, and the societies establish their educational systems, oral and written norms, and their social lives on the appearance of the ideal person since this type is considered as a guarantee for the sustention of the culture and the future existence of the society. Also, the minstrels have described the ideal person whom the Turkish society wishes to raise with the concept of “stouthearted (yiğit) type”. The word of “yiğit” (which literally means “stouthearted” in English) has been used in the meaning of “young” since 11th century. Since the young are considered as a significant actor in the determination of the future in a society, the stouthearted type and the features of this type in Minstrel literature have gained great importance in the construction of the future.

As a reflection of their societies, the minstrels have also mentioned about the actions not to be taken by the ideal person by narrating the types of bad characters such as “dishonorable and despicable persons”. By this way, they have introduced certain models in terms of the behaviors not to be exhibited by the people in the sight of the society, and they have reflected these models in their poems within the scope of stouthearted type. In our study, we analyzed the features of the stouthearted type in the poems of the minstrels living in 17th, 18th and 19th centuries. Thus, we tried to form the framework of the characteristics of the ideal person in Turkish society. Consequently, we may say that the stouthearted type is quite similar to the type of ideal person in today’s world in terms of cultural continuity.

Keywords: Minstrel Literature, Values, Ideal Person, Stouthearted.

GİRİŞ

Toplumsal yaşamda gerek insanların gerekse toplumların ulaşmak istediği bazı hedefler vardır. “İdeal” kelimesi ile karşılayabileceğimiz bu hedefler aslında var olmayan, fakat elde edilmesi arzu edilen

*Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, cafer.ozdemir@omu.edu.tr

durumların ifadesinde kullanılır. İçinde yaşanan dönemin şartlarının ve insan davranışlarının toplum beklentilerini karşılayamaması ve milletin gelecekte varlığını devam ettirme kaygısı “ideal insan tipi” dediğimiz kavramı ortaya çıkarmaktadır. Birey davranışlarının eleştirisini ve ortak davranış kalıplarını ortaya koyma amacını taşıyan bu kavram, millet olma düşüncesinin yansıması olarak görülmelidir. Çünkü milletlerin kendilerine özgü davranış biçimleri vardır. Bunlar belirli şekillerde dile getirilerek fertlere ulaştırılır.

Her toplum kendi ferdini tanımlar ve çocuğu belirli kalıplara sokmaya çalışır. Bireyin doğumdan itibaren başlayan sosyalleşme süreci, ergenlikten itibaren “kişi” konumuna erişmesini sağlar. Doğumdan “kişi” ya da diğer deyişle “sosyal aktör” olana kadar geçen süre içinde çocuk, içinde bulunduğu grubun kültürel değerleriyle bezenir ve grubun üyesi olur (Taş, 2014, 138-142). Bu yüzden dünyadaki bütün toplumlar hedef kitle olarak “gençleri” görür. Ve onların kişiliğinin şekillenme serüvenini tesadüfe bırakmazlar. Bu süreçte kültürel doku ve değer yargılarını, oluşumun içine dâhil etmek isterler. Sosyalleşme olarak da ifade edilen bu süreçte toplum, hedeflerine ulaşabilecek niteliklere sahip bir model insan yetiştirmeyi arzu eder.

Edebiyat sanatı da davranış kalıplarının fertlere ulaştırılma yöntemlerinden biridir. Köklerini İslâm öncesinde gördüğümüz ve toplumun geneline hitap eden Âşık edebiyatı, çeşitli türleri ve biçimleri vasıtasıyla ideal bir Türk tipi oluşturulmasında önemli fonksiyonlar üstlenmiştir. Cihan devleti olan Osmanlı'nın “duraklama, gerileme ve dağılma” dönemleri olarak nitelendirilen 17,18 ve 19. yüzyıllarda toplumsal yapıda bazı aksaklıklar görülür. Bu yüzden hem devleti eski konumuna getirecek hem de toplumsal değerleri yaşatacak insan tipini oluşturma kaygıları, Osmanlı coğrafyası ile özdeşleşen âşıkları da etkilemiş; bunun sonucunda âşıklar da şiirlerinde toplumun beklentilerine cevap verecek insan modelinin özelliklerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Her ne kadar Türk milletinin ideal insan tipi sosyal şartlara göre değişiklik gösterse de (Kanter, 2007:167) Türk kültür kodlarını incelediğimizde ideal vasıfların temel niteliklerinin değişmediği görülür.

Ellerinde sazla diyar diyar dolaşarak mesleklerini icra eden âşıklar, çok farklı ortamlarda bulunarak toplumun genelinin duygu, düşünce ve yargılarını öğrenme fırsatı yakalamışlardır. Bunları toplumun sözcüsü olarak şiirlerinde terennüm edip “ideal insanın” vasıflarını ortaya koymuşlardır. Onların bu tipi/modeli anlatma çabasında âşıkların eğitici işlevinin de rolü vardır. Çünkü âşık, hitap ettiği zümreye onların bilmediklerini de aktarmaktadır. Dolayısıyla âşıkların şiirlerindeki bu özelliklerin bireysel değil, toplumsal yönlerinin ağır bastığı söylenebilir.

Osmanlı'nın son üç yüz yılında ortaya konulan şiirlere baktığımızda bu ideal tipin “yiğit” kelimesi ile karşılandığını görürüz. “Yiğit” kelimesi Türkçenin tarihi sürecinde değişime uğramıştır ve günümüzde “güçlü ve yürekli, kahraman, alp” (Türkçe Sözlük, 2011: 2596) anlamına gelmektedir. Oysa eski zamanlara ait metinlerde “genç” kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktaydı. Değişik sözlüklerdeki “seçkin kimse, soylu” (Nişanyan, 2007: 521), “genç, delikanlı” (Kanar, 2011: 769), “yetmiş genç, delikanlı” (Şemsettin Sami, 2010: 1333), “delikanlı, genç, her şeyin genci” (Çağbayır, 2007: 5331) şeklinde açıklanması bu düşüncemizi ispatlamaktadır. 13, 14, 15, 16 ve 17. yüzyıllara ait metinlerde de bu kelime “genç ve delikanlı” anlamına gelir (Tarama Sözlüğü, 2009: 4590-4593). Daha geriye gidersek 11. yüzyılda yazılan Divanü Lüğati't-Türk'te “yiğit” kelimesinin “yiğit, genç, her şeyin genci” şeklinde açıklandığı görülür (2013: 789). Kültür tarihimizin önemli eserlerinden olan Kutadgu Bilig'de on yerde geçen yiğit sözcüğü “genç”, yiğitlik ise “gençlik” anlamlarında kullanılmıştır (Demirbilek, 2014/II: 60) Bu bilgilerden hareketle “yiğit” kelimesinin uzun yıllar toplumumuzda ve âşıkların şiirlerinde “genç” anlamında kullanıldığı görülür.

Toplumu ve kültürel değerleri yaşatacak kitle gençler olduğu için âşıkların, şiirlerinde ideal insan tipini bu bağlamda vermesi son derece doğaldır. Bunu edebiyatın diğer alanlarında da görebiliriz. Örneğin Türk toplumunun temel eserlerinden biri kabul edilen Dede Korkut Hikâyelerinde de kahramanlık, büyüklere saygı, namus, yardımseverlik, kardeş sevgisi, evlilik, baba/evlat ilişkisi, maneviyat gibi değerlerin gençler üzerinden verildiği görülür (Özdemir, 2014: 173-182).

1. Yiğit Tipinin Özellikleri

1.1. Yiğit doğru sözlüdür ve sözüne sadıktır.

Yalan konuşmama ve verdiği sözü yerine getirme Türk toplumunun önemseydiği erdemlerdir. Bunlar, insan olmanın ve sağlıklı bir iletişimde muhataplara değer vermenin göstergeleridir. Ayrıca insanın inandırıcılığı ve kendini topluma kabul ettirip bir yer edinmesi açısından gereklidir. Osmanlı döneminde Türkler diğer milletlerin gözünde bu vasıflarıyla tanınmışlardır. Âşıklar, birey olma yolunda ilerleyen gençlerde bu iki vasfın olması gerektiğini şiirleri vasıtasıyla topluma aktarmışlardır. Karacaoğlan “Yiğit olmayanın yalanı çoktur” (Sakaoğlu, 2004: 613) mısraı ile yiğit olmayı doğru sözlü olmakla özdeşleştirmiş ve model insan tipinin ilk vasfını belirtmiştir. Dadaloğlu ise, yiğidin işlerinin yolunda gitmesi için onun doğru sözlü olması gerektiğini “Doğru söyle yiğit işin yürüsün/Hilebaz [da] onmaz yiğit bön gerek” (Görkem,

2006: 174) dizeleriyle ortaya koyar. Aynı âşık, yiğidin ikrarında/sözünde sâdik olması gerektiğini Kozanoğlu örneğinde şöyle ifade etmektedir:

Yiğit olan yiğit dönmez sözünden
Sözünün üstünde dur Kozanoğlu
Yiğit ikrarında katı sayılır
Yiğitliğin hakkın ver Kozanoğlu (Görkem, 2006: 378)

Sözler ve eylemler bir insanı tanımak amacıyla araç olarak kullanılabilir. Kişinin konuşurken sarf ettiği sözler onun duygu ve düşüncelerini ele verir. Bu yüzden gençler sözlerini tartmalı, daha sonra sözcüklere dökmelidir. Karacaoğlu "Görünce bilirim aslı *yiğidi*/Söyler izzetini *dilde* tanıdım (Sakaoğlu, 2004: 486) mısralarında gerçek yiğidi/genç sözlerinden tanıyacağını belirtir. Ona göre ağızdan çıkan sözler insanın yüceliğini ortaya koymaktadır. Karacaoğlu "Ağacın eyisi özünden olur/Yiğidin eyisi sözünden olur" (Sakaoğlu, 2004: 494) mısralarında da sözü iyi olanın iyi bir yiğit/genç olacağını dile getirir.

Ayrıca söz yerinde ve zamanında söylenirse anlam kazanır ve etkili olur. Aksi takdirde söyleyene büyük zarar verebilir. Yunus Emre "Sözünü bilen kişinin/Yüzünü ak ede bir söz/Sözü pişirip diyenin/İşini sağ ede bir söz" dörtlüğünde sözün, bilerek ve düşünerek konuşan kişiye fayda getireceğini anlatır. Karacaoğlu yiğitlerin, kendi ağızlarından çıkan sözlerden zarar gördüklerini söyleyerek düşünülmeden konuşulmaması gerektiğini ima etmektedir:

Ben bir yiğit idim kendi halımda
Bana olan bir kanlı zalımdan oldu
Bir *yiğit* ne bulursa *dili belâsı*
Ben bilirim bana dilimden oldu (Sakaoğlu, 2004: 638)

Bunun yanında yiğitler kendilerine kötü söz söylenmesini istemezler. Gevherî "Değme yiğit kötü sözü götürmez/Kocalıkta nâmus ile âr olur" (Elçin, 1998: 385) mısralarında kötü sözün seçkin yiğitlerde ömür boyu kalıcı olduğunu, hatta kocalık/yaşlılık günlerinde bu sözün namus kavramıyla değerlendirildiğini ifade eder.

1.2. Yiğidin yardımcıya ihtiyacı vardır.

Destan kahramanları olan "alp"ler, toplumda diğer insanlara gerek duymadan kötülükleri yok edecek güce sahiptirler. Toplum destanlardaki alplerden, "yetişkin sınıfının bir üyesi olabilmesi özel bir alplık sergilemesi, toplumda kabul gören alışkanlık ve karaktere sahip olması, inançlı, kültürel değerlere bağlı ve toprağına ve diline sahip bir kişi olması gibi beklentiler" (Abdürrezzak, 2014: 194) içerisinde yer alır. İslâm öncesine ait destan metinlerinde kahramanın kendisini topluma kabul ettirmesi açısından önemli olan ve içerisinde olağanüstülük barındıran bu nitelik, zamanla değişime uğrayarak toplumsal realiteye uygun bir hale dönüşmüştür. Bu yüzden İslâm sonrası destanlarda kahramanlar, başka insanların veya Hızır gibi diğer güçlerin yardımıyla başarılı olmuşlardır. Toplumda yeni yer edinmeye başlayan bir gencin, başkalarının yardımına ihtiyaç duyması doğal olarak karşılanmalıdır. Bu yardımcı günümüzde halk arasında "dayı" sözcüğü ile karşılanır. Bu söz 17. yüzyılda da günümüzdeki anlamına uygun olarak mecaz bir anlatımla "kayırcı ve yardımcı kişi"yi ifade eder. Karacaoğlu, toplumsal bozulmanın baş gösterdiği, bin bir belanın yiğidin başında dolandığı puslu zamanlarda gençlerin sırtını yaslayacakları bir yardımcıya ihtiyaçları olduğunu belirtir. Bu düşünceyi "tohum ve tarla" kavramlarıyla somutlaştırmıştır: Tohum (yiğit) ne kadar iyi olursa olsun, nitelikli tarla (yardımcı) olmazsa istenilen verim alınamaz. Âşık bu durumu toplumsal bozulmaya da dikkat çekerek ifade eder:

Dinleyin ağalar zamâne azgın
Yiğidin başında döner bin kuzgun
Tohumu almış da tarlası bozgun
Yiğit de ne desin *dayı* olmayınca (Sakaoğlu, 2004: 382)

Âşık edebiyatında, bir anlatım tekniği olarak atasözleri kullanılır. Bu teknik anlatımın somutlaştırılması, ifade edilenlerin anlaşılabilirliğini sağlama gibi işlevlere sahiptir. Dadaloğlu, tek başına ayakta durmaya çalışan yiğitlerin sonunu, onların bedensel deformasyonunu tasvir ederek trajik bir biçimde ifade etmiştir. Bu sahneyi toplumda çok yaygın olarak bilinen "yalnız taş duvar olmaz" atasözüyle somutlaştırır. Şiirin son mısramda toplumun genelinin ortak düşüncesi olarak yiğidin destekçileri olması gerektiğini, bunun için dayıya ihtiyaç duyduklarını dile getirir:

Dadaloğlu'm der ki belin bükülür
Gözüyün güheri yere dökülür
Yalnız taşınan duvar olmaz yıkılır
Koç *yiğide* emmi *dayı* yan gerek (Görkem, 2006: 174)

1.3. Yiğit güçsüze ve yenilmişe kılıç kaldırmaz.

Zayıf ve güçsüz insanlar dış tehlikelere açık olduğu için korunma ihtiyacı duyarlar. Güçsüzlüklerinin ve eğer varsa hatalarının farkına varmaları, onların otoriter güç tarafından korunmalarını

gerektirir. Galip ve mağlup arasındaki bu ilişkinin sınırlarını çizmek için Türk toplumunda “Aman diyene kılıç kalkmaz” atasözü kullanılır. Galip tarafta bulunan yiğit, bu ilkeye uyma konusunda son derece hassas olmalıdır. Kayıkçı Kul Mustafa mücadelelerde kahramanlık söz konusu olduğunda yiğidin binlerce insanı tek insan olarak bile görmeyeceğini, yiğidin kılıcını eline alınca düşmanın kanını yere dökmeden mücadeleyi bırakmayacak kadar cesur olduğunu söyler. Fakat aman dilenirse, yiğidin gücü kabul edildiği için güçsüz kılıç kalkmaması gerektiğini ifade ederek yiğit modelinin özelliklerini ortaya koyar:

*Yiğit var bin eri hiç bire saymaz
Aman diyenleri esirger kıymaz
Kan bulaşmayınca kınına koymaz
Kılıcın destine aldığı zaman (Eren, 1952: 84)*

Sümmânî, “Yiğit odur gücü yettiğin yıkılmaz/Ölmüşü öldürmek aslanlık mıdır” (Erkal, 2007: 280) mısralarında yiğidin gücü yettiğine el kaldırmaması gerektiğini güzel bir benzetme ile somutlaştırır. Burada yiğidin nerede durması gerektiğine dair bir ölçü koymuştur. Bu ölçüyü aşanların cesaretleri sorgulanmış ve onların yiğit sınıfında olmayacakları ima edilmiştir.

1.4. Yiğit sır saklamalıdır.

Sır saklamak ve başkalarının sırlarına saygı göstermek günümüz Türk toplumunda önemli bir erdem olarak görülür. Emanete teslim edilen sırlar, ifşa edildiği zaman hem emanete ihanet gibi algılanır hem de sırrın bir değeri kalmayıp sıradanlaşır. Sır niteliği taşıyan bilgi değerlidir ve kişide kaldığı müddetçe anlamlıdır. Bunun yanında başkalarının sırlarını araştırmamak, merak etmemek de erdemli bir davranıştır. Karacaoğlan, “Bir yiğide sırrım versem de almaz” (Sakaoğlu, 2004: 612) diyerek yiğitlerin başkalarının sırlarını öğrenmemeleri gerektiğini ifade eder. “Yiğit olan sırrın kimseye demez” (Sakaoğlu, 2004: 612) ve “Yiğit olan gizli sırrın bildirmez” (Sakaoğlu, 2004: 630) mısralarında da yiğit, sırlara sahip olup bunları koruyan kişi olarak nitelendirilir. Sümmânî, lekelerin (kötülerin) sır saklayamadığını, oysa yiğitlerin en belirgin özelliğinin sır saklamak olduğu şu dörtlüğünde dile getirir:

*Seherden uğradım bülbül sesine
Bülbül sedâsını güle getirir
Yiğit odur ki saklar sırrını
Leke kelâmını dile getirir (Erkal, 2007: 300)*

Bir sırda sahip olan yiğitler, bunu eğer söylemeleri gerekiyorsa sadece gerçek dost kabul ettikleri kişilere açmalıdırlar. Kuloğlu, yiğitlerin böyle dostlara da ihtiyacı olduğunu şu dörtlüğünde dile getirir:

*Gaziler, inanıp sırrın açmağa
Hakikatlı dostu gerek, yiğidin
Uğruna ser verip baştan geçmeğe
Bir gözleri mestî gerek, yiğidin (Öztelli, 1974: 317)*

1.5. Yiğidin en yakın dostu atlardır.

At, Türk toplum yaşamında İslam öncesinden beri önemli bir yere sahiptir. Türk destanlarında görüldüğü gibi kahramanı attan ayrı düşünmek mümkün değildir. Battal Gazi'nin Aşkar'ı, Köroğlu'nun Kır at'ı, Manas'ın Ak Kula'sı kahraman-at ilişkisini ortaya koymaktadır. “Destanlarda atla alpın önemlilik derecesi eşite yakındır. Dede Korkut'ta geçen ‘hüner erin midir, yoksa atın mıdır?’ veya ‘at kazanır, er öğünür’ sözleri bu gerçekliğin ifadesidir. Bunlar birbirini tamamlayan iki varlıktır. Biri olmazsa diğeri de olmaz. Türklerin atla kahramanı aynı mezara defnetmeleri bu tarihi gerçekliğe dayanır.” (Çınar, 2002: 155)

Tarihi ve edebî gerçekliğe uygun olarak âşıklar, yiğitleri atlarıyla birlikte dile getirmişlerdir. Karacaoğlan “Yiğit olan yiğit atına biner” (Sakaoğlu, 2004: 486) mısramında yiğidi, atıyla birlikte tasavvur etmiştir. Aynı âşık “Yiğit yiğidin yoldaşı/At yiğidin öz kardaşı” (Sakaoğlu, 2004: 390) mısralarında yiğitlerin diğer yiğitlere yoldaş olduğunu söyler ve atların onların en yakınındaki varlık olduğunu dile getirir. Atların “öz kardeş” gibi görülmesi Türklerde atın konumunu göstermesi açısından dikkate değerdir.

Yiğitler sıradan atlara değil, soylu atlara binerler. Çünkü yiğit hayallerini, yaşadığı toplumda icra etmeyi düşündüğü eylemleri sıradan değil, ancak olağanüstü atlarla gerçekleştirebilir. Arap atları da bu soylu atlardan biridir. Karacaoğlan “Binelim Arab atlara/Yaraşır koç yiğitlere” (Sakaoğlu, 2004: 646) mısralarında soylu Arap atlara binmenin yiğitlere yakıştığını ifade eder. Kuloğlu ise “Kuloğlu der, arap ata/Binen yiğide aşk olsun” (Öztelli, 1974: 342) mısralarında yine yiğitlerin soylu arap atlara binmesini onlara yakıştıran bir övgüyle dile getirir. Aynı âşık, yiğitleri yine arap atına binmiş olarak tasavvur etmektedir:

*Kuloğlu, düşmanı göricek koçak
Karşı varıp da yakasın eyler çâk
Altında arap at, ardında köçek
Arkasında postu gerek, yiğidin (Öztelli, 1974: 317)*

18. asır saz şairi Âşık Süleyman, sıla özlemini anlatırken yiğidin vazgeçilmez unsurları olarak at ve silahı görür. Cihana hâkim olma ülküsüne sahip olan Türklerde bu iki unsurun varlığı şüphesiz önemli bir yere sahiptir. Yiğit için bu iki unsur vazgeçilmez ve yeterlidir:

Aslâ unutamam, gözümde tüter
Sıla terkeylemek ölümden beter
Koç *yiğide* bir at, bir silâh yeter
Cennet-misâldir gülzârı sılanın. (Köprülü, 2004: 430)

1.6. Yiğit varlıklı olmalıdır.

Günümüz modern eğitim anlayışında bir kazanımın “davranış” olarak nitelenmesi için süreklilik arz etmesi gerekir. Bu yüzden yiğitlerin bazı erdemlere sahip olması kadar bunları devam ettirmesi de önemlidir. Yiğitlere has davranış ve düşüncelerin sürekliliğinde “varlık” kilit konumdadır ve onların en büyük dayanağıdır. Bilindiği gibi kişinin sahip olduğu mal mülk toplamı o kişinin varlığı olarak ifade edilir. Dede Korkut Hikâyeleri’nin Mukaddime bölümünde “Oğul da neylesin baba ölüp mal kalmasa. Baba malından ne fayda başta devlet olmasa.” (Ergin, 1997:16) sözleriyle ortaya konulan ideal insan profilinde kişinin başarılı olmasında hem talihin hem de babadan kalan malın önemine dikkat çekilmiştir. Karacaoğlan, yokluk karşısında duygularını “kör olsun” diye dile getirir ve varlığı yiğit olmanın temel unsuru olarak görür. Ona göre yokluk, yiğitleri kötü konuma düşürmektedir:

Yiğide yiğitlik veren hep *varlık*
Yiğidi köt’eden kör olsun yokluk
Sen seni sarpa vur kınalı keklik
Beyoğlu üstüne baz inen gelir (Sakaoğlu, 2004: 610)

Varlıklı olmayan insanın borçlu olması doğaldır. Sümmânî, borcun gerçek bir yiğidi trajik bir duruma düşürdüğünü söyler.

Mevlâm fırsat verme asla bedbâha
Hiç amân vermez ki çıkam sabaha
Yiğidin borçlusu gelse kabağa
Aslı koçak olsa rengi kül olur (Erkal, 2007: 301)

1.7. Yiğit gurbete çıkar.

Gurbet, sıladan ayrılmayı ifade eden bir kavramdır. Kişinin içinde yaşadığı toplumdan uzaklaşarak farklı coğrafyaları ve hayatları tanınması Türk toplumunda önemli görülür. Türkler bu algıyı “Çok okuyan değil, çok gezen bilir.” şeklinde bir atasözüyle de somutlaştırmışlardır. Gurbet, kişiye tecrübe kazandırma ve yaşadığı topluma daha anlamlı bakma konusunda farklı bakış açıları kazandırır. Bu yüzden gençlerin gurbete çıkarak bir nevi sosyalleşme sürecini farklı bir noktada tamamlamaları istenir. Karacaoğlan, oturanın talihinin iyi olmayacağını, gurbetin yiğidi olgunlaştıracağını söyler. Gurbete çıkmayı adam olma ölçütü olarak görür. Buradaki “adam olma” olgusu, toplum beklentilerine uygun davranış sergileme anlamında düşünülmelidir:

Kalk gidelim Balkaman’dan yukarı
Oturup durana devlet yaramaz
Yiğidin bir başı *gezgin*ci gerek
Yiğit gezmeyince adam olamaz (Sakaoğlu, 2004: 645)

Olumlu yönlerine rağmen gurbet, uzun ayrılıklardan dolayı içerisinde acı ve gözyaşını da barındırır. Yiğitlerin yürekli, kaderinin iyi olması gerektiğini söyleyen Karacaoğlan, onların ayrılık çekmesi gerektiğini de dile getirir (Sakaoğlu, 2004: 645). Eğitici vasfı olan gurbet, geçici bir süreyi kapsar. Uzun süreli veya imkânsız ayrılıklar, yiğide fayda getirmez, aksine zarar verir. Gurbete bu açıdan bakan Karacaoğlan, gurbete düşen yiğidin sağ kalamayacağını ifade eder:

Karac’Oğlan der ki fânî dünyadan
Korkmaz mısın haram ile zinadan
Ayrırlar seni ana babadan
Gurbet ele düşen *yiğit* sağ m’ olur (Sakaoğlu, 2004: 624)

1.8. Yiğit maneviyata önem vermelidir.

İslâm öncesi Türk destanlarında kahramanların inanma duygusu vardır, fakat düşman karşısındaki mücadelede Tanrı’nın yardımına gereksinim duyulmaz. Oysa İslam sonrası Türk destanlarından itibaren kahramanların bazı zorluklar karşısında manevi güce sığındıkları ve ondan yardım alarak olumsuzluklardan kurtulduklarını görmekteyiz. Bu dönüşümde İslâmî inanca göre, mutlak güç sahibinin Allah, acizliğin ise insana özgü olduğu anlayışının etkisi vardır. Bu durumu Dede Korkut Hikâyeleri ile örnekleyebiliriz. Begil oğlu Emren, düşmana yenileceği sırada Allah’a yalvarır. Bunun üzerine Allah ona kırk er kuvveti verir ve düşmanı yener. (Ergin, 1997: 176) Âşık Nigârî, “Gaib erenler erişti geriden/merd

yiğitler şikâr aldı sürüden” mısralarında yiğitlere manevi bir gücün yardımcı olduğunu dile getirir. Aynı âşık koçak olarak adlandırdığı yiğidin mekânını Cennet olarak görür:

Nice vâsf-etmeyim böyle koçağı
Menendi gelmemiş asla dünyâya
Dilerim ki cennet olsun durağı
Evvel mekâmı firdevs-i âlâya. (Köprülü, 2004: 423)

Yiğitlerde maneviyatın bir diğer göstergesi de onların dinin emirlerini yerine getirmeleridir. Bir yiğidin namaz kılması da bu maneviyata sahip olduğunu ortaya koyar. Sümmânî’ye göre halisane namaz kılan yiğit cennet elbisesi giymektedir:

Sabah seherinde çıksam niyâza
Bülbüller kumrular öter sabahtan
Bir *yiğit* sıdk ile dursa namaza
Cennet libâsları giyer sabahtan (Erkal, 2007: 237)

1.9. Yiğidin mekânı dağlardır.

Dağlar, yiğitlerin korunma ve kendilerini ispat yerleridir. Mevcut güçle baş edemeyerek dağlara sığınanlar, Türk halk anlatılarında genellikle halkın tasvip edip sevdiği kişilerdir. Cengiznâme’de Cengiz Han, kardeşlerinin kötülüklerinden korunmak için “Körgürülen” denilen kara dağa sığınmıştır (Şişman, 2009: 75). Aynı şekilde zulme uğrayan Köroğlu’nun da mekânı yine dağlardır. Karacaoğlan dağ-yiğit ikilisini şöyle dile getirirken her dağın yiğide mekân olamayacağını ifade eder:

Atım kalk gidelim dağdan yukarı
Böyle *dağlar* koç *yiğide* dağ olmaz
Yedi yerden yaralarım sızılar
Bu yarayı çeken yiğit sağ olmaz (Sakaoğlu, 2004: 646)

Dadaloğlu da “Hakkımızda devlet etmiş fermanı/Ferman padişahın dağlar bizimdir” (Görkem, 2006: 282) diyerek dağlara sığınacağını, hakkını aramaya devam edeceğinin işaretini ortaya koymaktadır.

1.10. Yiğidin eşi vardır.

Aile, Türk toplumunun en çok değer verdiği yapılardan biridir. Toplumun geleceğinin güvencesi olan aileyi ve aile kurmaya verilen önemi Türklerin sözlü kültür ürünlerinde görmek mümkündür. Dede Korkut Hikâyeleri’nin anahtarı sayılabilecek baştaki “Mukaddime” bölümünde Dede Korkut dilinden ozanın kadınları tasnif etmesi (Ergin, 2007: 18-19), aslında aile kurmaya layık olan kadın tipini ortaya koyma amacını taşır. Türk destanlarında da kahramanların genellikle kahramanlık gösterdikten sonra evlendikleri görülür.

Toplum için önemli görülen gençlerin, yalnız tasvir edilmesi mümkün değildir. Onların anlatıldığı çerçevede kadının da mutlaka yer alması ve âşıkların şiirlerinde gençlerin buna özendirilmesi söz konusudur. Yiğidin toplumda başarılı olmasını sağlayacak en büyük dayanak eşidir. Bu yüzden genç, eş seçiminde dikkatli olmalı ve kendine uygun biriyle evlenmelidir. Dadaloğlu, yiğidin dengiyle evlenmezse toplum içinde itibarının sarsılacağını ve insanlar nezdinde gülünç duruma düşeceğini şöyle dile getirir:

Yücesine çıktım baktım engine
Ovasında köpüklenmiş selleri
Yiğit olan düşmez ise *dengine*
Kendisine güldürür hep elleri (Görkem 2006: 162)

Karacaoğlan, “Koç yiğide düşen dilber/Güller ile kurulanır” (Sakaoğlu, 2004: 601) mısralarında eş meselesine farklı bir açıdan bakar ve yiğitlerin eşlerine çok iyi davrandıklarını, onları el üstünde tuttıklarını dile getirir. Yiğitle evlenmeyi âdeta kadının talihi gibi değerlendirir. Sümmânî de toplumdaki güzellerin, sadece yiğitler tarafından sevileceğini şöyle ifade eder:

Deli gönül bu isyandan beridir
Bir âh çekse dağı taşı eritir
Her bir *güzel* bir *yiğidin* yâridir
Elin güzeline baksan ne fayda (Erkal, 2007: 158)

1.11. Yiğit kendi değerini bilmelidir.

Gençler, reşit olduktan sonra insanlara ve toplumsal olaylara daha gerçekçi bakmaya başlar ve birey olmanın farkındalığını yaşarlar. Bu açıdan genç, kendisini ne kadar iyi tanırsa eylemlerini de on göre düzenler. Bu tavır, gelecekteki muhtemel başarısızlığı büyük ölçüde önler. Yiğit, “kendini bilme” şeklinde ifade edilen bilişsel durumun farkında olmalıdır. Aksi takdirde başına çeşitli belalar geleceği muhakkaktır. Karacaoğlan yiğidin konumunu bilmesi durumunu şu dörtlüğünde dile getirmiştir:

Dilberin koynuna girsem görmese
Bir dilbere öğüt versem almasa
Bir *yiğit* kendi *miktarın* bilmese

Âkîbet başına belâ getirir (Sakaoğlu, 2004: 612)

Yiğit değerini bildiği için kendisini övmez. Gerçi bu tip insanlar Türk toplumunda sevilmezler. Ruhsatı, gerçek yiğitliğin başkaları tarafından övülmeyi gerektirdiğini söyler:

Ruhsat'ım doğruyu eğmeli değil

Gücün yettiğine çögmeli değil

Asıl *yiğit* kendin öğmeli değil

Her dem *el medhetsin* şerafet değil (Kaya, 1999: 130)

1.12. Yiğit, cesur ve kahraman olmalıdır.

Toplumun değer verdiği “kahramanlık” algısına uygun olarak gençlerde aranan temel niteliklerden biri de cesarettir. Cesur insanlar Türk toplumunda her zaman övülen ve kendisine imrenilen konumdadır. Bu yüzden âşıklar da söyledikleri şiirlerde gençlerde bu vasıfların bulunması gerektiğini beyan etmişlerdir. Karacaoğlu, “Bir yiğit de silkinip ata binince/Kılınca da arşın arşın sününce” (Sakaoğlu, 2004: 650) mısralarında yiğidin cesaretini, belki de Hz. Ali'nin kılıcı Zülfikâr'ın savaşlarda uzadığı inancına telmihte bulunarak, kılıcın uzaması şeklinde dile getirir. Aynı âşık, başka bir dördlüğünde yiğitlerin cesaretli olmasını “yürekli olma” kavramı ile ifade etmektedir:

Arab at da Burak olur

Koç *yiğitte* yürek olur

Bun deminde gerek olur

Yiğide hor bakmak olmaz (Sakaoğlu, 2004: 646)

Seyranî, yiğitlerin cesaretini günümüzde sıkça kullandığımız “çatal gibi yürek” benzetmesiyle dile getirmektedir:

Kayık isen göster kanca küreğin

Gemi isen göster yelken direğin

Yiğit misin *çatal* mıdır yüreğin

Yoksa işkembesi seminli misin (Kasır, 1984: 169)

1.13. Yiğidin annesi önemlidir.

İnsanın yetişmesinde ve birey olmasında anne faktörü önemlidir. Aile kurumuna önem veren Türk toplumunda aile bireyleri arasındaki ilişkiler de güçlü olmalıdır. Anne ile genç arasındaki sağlam ilişki, Türk aile yapısındaki en güçlü bağlardan biridir. Karacaoğlu, yiğidin anadan ayrı düşünülemeyeceğini, onunla daha güçlü olduğunu belirtir:

Karac'Oğlan ben korkarım haramdan

Ayrı düştüm yurddan harab hânemden

Bir *yiğidi* ayırsalar *anadan*

Anasından ayrı düşen sağ olmaz (Sakaoğlu, 2004: 646)

1.14. Yiğit başka yiğitleri de korur.

Yiğit sadece kendisi için değil, başkaları için de çalışır ve onlara yardımcı olur. Bu durum yiğidin toplumsal yönüne ışık tutmaktadır. Karacaoğlu, yiğitlerin diğer yiğitleri koruyup himaye etmesini, “gölge” kelimesini mecaz anlamda kullanarak somut bir şekilde dile getirmiştir. Oysa namertler başkalarına faydalı olamadıkları için gölge kavramından yoksundurlar:

Yiğit olan yiğit biner atlanır

Kötüler de her cefâyâ katlanır

Yiğit *gölgesinde* *yiğit* saklanır

Nâmertlerde gölge olmaz ar olmaz (Sakaoğlu, 2004: 647)

Kuloğlu'na göre yiğitler dostlarına iyilik etmelidirler. Özellikle savaş meydanında yiğitler arkadaşlarına yardımcı olmalıdır. O, bu davranışı sergileyenleri şöyle övmektedir:

Teller takınıp başına

Kuzgunlar konup leşine

Cenk yüzünde *yoldaşına*

Dönen *yiğide* aşk olsun (Öztelli, 1974: 342)

1.15. Yiğidin düşmanı vardır.

Toplumda iyilerin yanında kötüler de mutlaka bulunacaktır. Çünkü hayatı aslında anlamlı kılan bu tezatların bir arada olmasıdır. Toplumda üstün vasıflara sahip olan yiğidi çekemeyen, onun başarısız olmasını isteyen kötüler vardır. Âşıklar şiirlerinde bu tipleri “muhanet” kelimesi ile adlandırmışlardır. Bu kelime salında Arapça “muhanes” kelimesinin halk arasındaki söyleniş şeklidir ve “alçak, korkak, namert” anlamlarına gelmektedir (Türkçe Sözlük, 2011:1704). Dadaloğlu, muhanetlerin yiğitlerin başarısız olmalarını arzu ettiklerini ifade etmektedir:

Kardaş kardaşa etmez oldu sıyânet

Mevlâ kötülere virmesün minnet

Yiğidin yıkıldığıın ister bazı muhannet
Umutla dönderi savuran yiğit (Görkem, 2006: 314)

Yiğitler bazen başarısız olup olumsuz durumlara düşebilir. Bu, onların asaletine eksiklik getirmez. Çünkü gerçek yiğitlik bu kötü durumdan kurtulmayı da gerektirir. Karacaoğlan, olumsuz durumların ebediyen devam etmeyeceğini, yiğidin başına gelen kötülüklerin bir gün geçeceğini şu dörtlüğünde dile getirir:

Gam kasâvet çekme divâne gönlüm
Her zaman da dünya başa dar olmaz
Yıkılıp düşene gülme sakın sen
Yiğit düşüp kalkmayınca bell'olmaz (Sakaoğlu, 2004: 647)

1.16. Yiğit dosta düşmana karşı iyi giyimli olmalıdır.

Yiğitlerin giyim kuşamı kendilerine ve temsil ettikleri değerlere uygun olmalıdır. Çünkü giyim bir semboldür ve kişinin sahip olduğu üstünlükleri bünyesinde taşır. Kuloğlu, yiğidin giyimini bu açıdan değerlendirmiştir:

Âlim olan bilir âlimi karşı
Hak'tan emr-olunca seyr-eder arşı
Cihan içre dosta, düşmana karşı
Eğni, başı, üstü gerek, *yiğidin* (Öztelli, 1974: 317)

1.17. Yiğit zahmet çeker.

Bileğini kullanan yiğit, arzularına ulaşmak için büyük mücadeleler ve zahmetler çekmelidir. Elinden geleni yaptıktan sonra takdiri Yaradan'a bırakıp kaderine razı olmalıdır. Sümmânî, yiğidin çekmesi gereken zorlukları "akla karayı seçmek" deyimini kullanarak ifade etmiştir:

Sümmânî'yem sazım çalar cur'âdan
Yiğit olan seçer akı karadan
Benim kısmetimi verir Yaradan
Yolunu beklerim nic'olur olsun (Erkal, 2007: 254)

1.18. Yiğit boş gezmez.

Yiğit insanlara faydalı olursa "bey" olmayı hak eder. Aksi halde eli koynunda işe yaramayan yiğitler beylik kapısını açamaz. Ayrıca bu yiğitlerin alçakgönüllü olması gerekir. Karacaoğlan, bu durumu kendisine de nasihat olarak şöyle dile getirir:

Meyva vermez selvi ile söğüdü
Ben de bana verse idim öğüdü
Elleri koynunda gezen *yiğidi*
Yiğit mağrur gezmeyinen beğ olmaz (Sakaoğlu, 2004: 646)

Ercişli Emrah, toplumda yaşayan çeşitli insanları nitelendirdiği şu dörtlüğünde yiğitlerin ok atarak talim yapmaları gerektiğini söyler:

Yaşlıları evde yatar
Yiğitleri oklar atar
Genç kızları sohbet tutar
Zevk-ü sefadır işleri (Saraçoğlu, 1999: 121)

1.19. Yiğit kimseye kötülük düşünmez.

Türk toplumunun hayat felsefesine göre kötülük yapanlar ve düşününler, sonunda kendileri zarar görürler. Yiğit bu durumu bildiği ve kendisi kötülük düşünmediği için kaygısızca yaşamını devam ettirebilir. Kuloğlu böyle davranış gösteren yiğitleri "er" kelimesiyle şöyle nitelendirmiştir:

Er odur gamsız uyuya
Kem, hele hicap yok eyiye
Herkes kazdığı kuyuya
Ameli ile bile düştü (Öztelli, 1974: 292)

1.20. Yiğit intikam alır.

Destan, mit, halk hikâyesi, efsane ve masal gibi halk edebiyatı türlerinde karşılaştığımız intikam motifi, yapılan haksızlıklara ve zulümlere karşılık verme şeklinde görülmektedir (Saraç, 2014: 142). Yiğitler hayatta bazen başarısız olabilir ve yenilebilir. Onlar başlarına gelen bu durumları unutmazlar ve zamanı gelince intikamlarını alırlar. Gevherî, yiğitlerin namertlerden öçlerini alması gerektiğini şöyle dile getirmektedir:

Dil metâ-ı vaslın alur bacını
Âşık olan çeker yârin göçünü
Bir *yiğit* nâmerde *komaz öcünü*

Hâtırdan gönülden geçtikten gerü (Elçin, 1998: 433)

2. Sonuç

Âşıklar, sosyal hayattan savaşa, dinî unsurlardan ahlakî değerlere kadar çeşitli özellikleri ile ortaya koydukları yiğit/genç tipini çok yönlü şekilde tasvir etmişlerdir. Şiirlerde ortaya konan bu insan modeli, toplumsal değerlerle örtüşen, onu yaşatacak ve gelecek kuşaklara aktarabilecek bir kimliğe sahiptir. Bu insan tipi günümüz Türk toplumu tarafından da tasvip edilir ve gençlerde bu vasıfların bulunması istenir.

Âşıklar toplumları adına ideal insanın niteliklerini ortaya koymuşlar ve yargılamalarını da bu perspektiften yapmışlardır. Bu ifadeler onların şahsî düşünceleri değil, toplumsal bellekte yaşayan ve geçmişten itibaren getirdikleri değerlerden oluşur. Bu yüzden kültürel devamlılık açısından ortaya konan bu nitelikler büyük öneme sahiptir. 17, 18 ve 19. yüzyıla ait Âşık edebiyatı örneklerinde gördüğümüz genç tipinin, kültürün gelecek kuşaklara aktarılması bağlamında, günümüz Türk toplumu için de örnek teşkil ettiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ABDÜRREZZAK, Ali Osman (2014). *"Türk Dünyası Mitolojik Destanları ile Kalevala Destanının Tipolojik Açısından Mukayesesi"*, Gazi Türkiyat, Bahar/14, s.189-223.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*, Cilt 5, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ÇINAR, Ali Abbas (2002). *"Türk Destanlarında Alp Tipi At"*, *Milli Folklor*, Cilt 7, Sayı 56, s.153-157.
- DEMİRBİLEK, Salih (2014). *"Kutadgu Bilig'de Genç ve Gençlik Kavramları"*, Gençlik ve Kültürel Mirasımız Uluslararası Kongre (16-18 Mayıs 2014), Cilt 2, Samsun: Ceylan Ofset, s.59-74.
- ELÇİN, Şükrü (1998). *Gevherî Divanı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- EREN, Hasan (1952). *Türk Saz Şairleri Hakkında Araştırmalar I*, Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (1997). *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERKAL, Abdulkadir (2007). *Âşık Sümmânî*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- GÖRKEM, İsmail (2006). *Yeni Bilgiler Işığında Dadaloğlu*, İstanbul: E Yayınları.
- KANAR, Mehmet (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları.
- KANTER, M. Fatih (2007). *"Tanzimat Şiirinde İdeal İnsan Tipi"*, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.16, İstanbul: Kocav Yayıncılık, s.167-190.
- KASIR, Hasan Ali (1984). *Seyranî*, İstanbul: Acar Matbaacılık.
- Kaşgarlı Mahmud, (2013). *Divanü Lügati't-Türk*, Çeviren: Besim Atalay, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KAYA, Doğan (1999). *Âşık Ruhsatî*, Sivas: Sivas Belediyesi Kültür Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (2004). *Saz Şairleri I-V*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- NİŞANYAN, Sevan (2007). *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, İstanbul: Adam Yayınları.
- ÖZDEMİR, Cafer (2014). *"Dede Korkut Hikâyelerinde İdeal Türk Gençliği"*, Gençlik ve Kültürel Mirasımız Uluslararası Kongre (16-18 Mayıs 2014), Cilt 1, Samsun: Ceylan Ofset, s.173-182.
- ÖZTELLİ, Cahit (1974). *Üç Kahraman Şair Köroğlu Dadaloğlu Kuloğlu*, Yayın yeri yok: Milliyet Yayınları.
- SAKAOĞLU, Saim (2004). *Karaca Oğlan*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- SARAÇ, Ömer (2014). *"Türk Destanlarında İntikam Motifi"*, *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 5, s.141-150.
- SARAÇOĞLU, Ali (1999). *Ercişli Emrah*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şemsettin Sami, (2010). *Kamus-ı Türkî*, Hazırlayan: Paşa Yavuzarslan, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ŞİŞMAN, Bekir (2009). *Cengiznâme*, Samsun: Etüt Yayınları.
- Tarama Sözlüğü, (2009). Cilt VI, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TAŞ, Ertuğrul (2014). *Les Alliances Renversées*, Saarbrücken: Presses Académiques Francophones.
- Türkçe Sözlük, (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.